

تعریفی با واژه «ایده» و مکتب مرتبط با آن به ایدئالیسم (Idealism) یا آرمان‌گرایی یاد می‌شود. در حقیقت، ایده، یعنی تصورات ذهنی (حسی، خیالی یا عقلی) و ایدئالیسم، یعنی روش و مسلک کسانی که فقط تصورات ذهنی را واقعی دانسته و به وجود جهان مستقل از ادراک قائل نیستند. همین معنا به صورت اصطلاح، در فلسفه و در آثار افلاطون، به ویژه در بحث آرمان‌شهر دیده می‌شود؛ چرا که وی آن را به اعتبار یکی از معانی واژه ایده، یعنی نمونه و مثال، در مورد یک سلسله حقایق مجرد یا همان مثل به کار برد.^۱

آنچه درباره این تعریف از آرمان، قابل ذکر است، این که طبق این تعریف، آرمان‌گرایی (ایدئالیسم) در مقابل واقعیت‌گرایی (رئالیسم) قرار دارد^۲ و این درست همان نکته مهمی است که حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با آن مخالف بوده و از این مخالفت می‌توان چنین استنباط کرد که ترجمه ایدئالیسم به آرمان‌گرایی از منظر ایشان، صحیح نیست؛ چنان که به صراحت می‌فرماید: بعضی‌ها اشتباه می‌کنند که در مقابل آرمان‌گرایی، واقع‌بینی را مطرح می‌کنند. در نظر این‌ها، واقع‌بینی نقطه مقابل آرمان‌گرایی است. این خطای بزرگی است؛ چون آرمان‌گرایی، خودش واقعیت‌ها را در جامعه می‌سازد. یک مجموعه با آرمان و دارای هدف‌های بلند می‌تواند واقعیت‌ها را طبق آرمان خود شکل دهد و به وجود آورد؛... این خودش بزرگ‌ترین واقعیت و قانون زندگی است.^۳ چنان که برخی اندیشمندان علوم تربیتی نیز در ترجمه ایدئالیسم، به جای آرمان‌گرایی واژه تصورگرایی یا پندارگرایی را برگزیده‌اند.^۴

نتیجه آنکه آنچه از واژه «آرمان» در این نوشتار مقصود است، همان معنایی است که مقام معظم رهبری در بیانات گوناگون، از آن قصد می‌کنند که عبارت است از «اهداف والایی که قابلیت تحقق خارجی دارد.»^۵

الزامات فرهنگی

مراد از «الزامات»، بایسته‌هایی است که در صورت تعهد به اجرای آن‌ها، رسیدن به هدف مطلوب، میسر خواهد شد. در مورد الزامات تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی که مورد بحث این

^۱ ر.ک: مجموعه آثار شهید مطهری (اصول فلسفه و روش رئالیسم)، ج ۶ ص ۷۸.

^۲ گاهی ایدئالیست در ادبیات روزمره به فردی اطلاق می‌گردد که استانداردهای بسیار بالا دارد؛ در حالی که ممکن است این استاندارد با توجه به شرایط، غیر واقعی یا غیر قابل دسترس باشد. از این رو، ایدئالیسم را می‌توان با مفهوم پراگماتیسم یا عمل‌گرایی متضاد دانست.

^۳ بیانات در دیدار جهادگران و کشاورزان ۱۴/۱۰/۱۳۸۲.

^۴ ابراهیم‌زاده، عیسی، فلسفه تربیت، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸، ص ۷۶.

^۵ برای آگاهی از دیدگاه ایشان برای نمونه به بیانات ایشان در دیدار دانشجویان به تاریخ ۱۳۹۲/۵/۶ مراجعه شود.

نوشتار است، به دلیل آن که تحقق این آرمان‌ها به فراهم بودن بایسته‌های مختلفی، از جمله بایسته‌های فرهنگی، بستگی دارد؛ این پژوهش به بررسی این بُعد می‌پردازد. قابل ذکر است که در تفکرات مقام معظم رهبری «فرهنگ یعنی باورهای مردم، ایمان مردم، عادات مردم، آن چیزهایی که مردم در زندگی روزمره با آن سروکار دائمی دارند و الهام‌بخش مردم در حرکات و اعمال آن‌ها است.»^۱ بنابراین، مراد از الزامات فرهنگی، بایسته‌هایی است که در زمینه مسائل فرهنگی (باورها، ارزش‌ها، رسوم و عادت‌ها) باید به آن ملزم بود تا بخش فرهنگی آرمان‌های انقلاب اسلامی محقق گردد.

انقلاب اسلامی و لزوم توجه به آرمان‌های آن

پدیده انقلاب اسلامی در ایران، رخداد مهمی بود که نه تنها ایران که جهان را به شدت تحت تأثیر قرار داد و زنگ خطری برای همه مترفان و مستکبران در داخل و خارج از کشور بود. بنابراین، طبیعی است که مراکز زر و زور در مقابل این پدیده موضع‌گیری کنند و تمام تلاش خود را برای از بین بردن آن به کار اندازند. از طرفی دیگر اعتبار این انقلاب به تحقق وعده‌هایی است که رهبران آن داده‌اند و این امر میسر نمی‌شود، مگر این‌که این نهال بتواند به درخت تنومندی تبدیل شود و آن‌گاه همگان از میوه‌های شیرین این شجره طیبه برخوردار گردند. از این رو، حفظ انقلاب و جمهوری اسلامی از اضمحلال و انحراف، از اولین و اصلی‌ترین وظایف ملت انقلابی ایران محسوب می‌شود. این نکته هم در بیان حضرت امام خمینی دیده می‌شود:

مسئله حفظ نظام جمهوری اسلامی در این عصر و با وضعی که در دنیا مشاهده می‌شود و با این نشانه‌گیری‌هایی که از چپ و راست و دور و نزدیک نسبت به این مولود شریف می‌شود، از اهمّ واجبات عقلی و شرعی است که هیچ چیز به آن مزاحمت نمی‌کند.^۲

رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نیز در این باره فرمود:

بار سنگین حفظ این امانتِ الهی که امانت پیغمبران است، بر دوش شماست. جمهوری اسلامی، امانت تاریخی انبیای عظام الهی است. آرزوی موسی علیه السلام و عیسی علیه السلام و آرزوی همه اولیا و ائمه بزرگوار ماست که امروز تحقق پیدا کرده است؛ و لو ناقص. کاملش هم، إن شاء الله، در دوران حکومت کبرا و ولایت

^۱ بیانات در حرم مطهر رضوی ۱/۰۱/۱۳۹۳.

^۲ خمینی (امام)، صحیفه امام، ج ۱۹، ص: ۱۵۳.

عظمای حضرت بقیه‌الله فی‌الارضین، ارواحنا لتراب مقدمه الفداء، ظاهر و آشکار خواهد شد.^۱

این نکته را باید در نظر داشت که مراد از حفظ و استمرار جمهوری اسلامی، معنای معقول آن است؛ زیرا برای استمرار انقلاب اسلامی سه معنا می‌توان اراده کرد: اول آن که همان‌گونه که مردم در وقوع انقلاب حضور داشتند، باید با جبران کمبودها و فراهم کردن مقتضیات، تا رسیدن به اهداف انقلاب اسلامی، در صحنه باشند؛ دوم آن که مردم در مقابل دسیسه‌های همه کسانی که با وقوع انقلاب اسلامی منافع آنان از بین رفته و به همین دلیل در صدد از بین بردن پشتوانه مردمی انقلاب در نسل‌های بعدی هستند؛ همواره هوشیار بوده و از فعالیت‌های نرم دشمنان انقلاب اسلامی جلوگیری و فعالیت‌های فرهنگی آن‌ها را خنثی کنند.

مطابق سومین برداشت از معنای استمرار انقلاب، که غیر قابل قبول می‌باشد، رهبران و زمامداران هر انقلابی، پس از آن که نظام سابق را سرنگون ساختند و خود بر اریکه قدرت تکیه زدند، اهتمامشان همه مصروف حفظ وضع موجود می‌شود، روحیه انقلابی‌شان به روحیه محافظه‌کاری جای می‌سپرد و عزمشان بر ایجاد دگرگونی‌های اساسی، کلی و فراگیر سستی می‌پذیرد. اهداف و مقاصد انقلاب، آهسته‌آهسته فراموش می‌شود و انقلابیان دیروز و حاکمان امروز، کسانی را که هنوز شور و گرمای انقلاب را در دل و جان دارند، به تندروی، خیال‌پردازی، آرمان‌گرایی غیر واقع‌بینانه و عدم توجه به مسایل و مشکلات موجود و محدودیت‌هایی که نهاد حکومت و سیاست در میدان تغییر اجتماعی دارد، متهم می‌کنند و به این ترتیب، پا جای پای نظام سابق می‌گذارند.^۲

بنابراین، مراد از استمرار انقلاب اسلامی توجه به دو معنای اول و مراقبت از معنای انحرافی سوم است که تبیین آن در ادامه خواهد آمد.

اهمیت آرمان شناسی انقلاب اسلامی و مصادیق آن

عنوان «انحراف» در مورد یک انقلاب، زمانی صدق می‌کند که هدفی در نظر گرفته شود و در مقایسه با آن هدف، گفته شود که این حرکت از مسیر آن هدف دور شده و به آن مقصد نمی‌رسد. در مورد انقلاب اسلامی نیز باید همین معیار را لحاظ کرد؛ یعنی باید نخست آرمان آن را شناخت و آن‌گاه بر اساس آن، به استقامت یا انحراف انقلاب اسلامی حکم داد. بنابراین، تا آرمان انقلاب اسلامی شناخته نشود، صحبت از استمرار یا انحراف جمهوری اسلامی سخنی

^۱ بیانات در دیدار فرماندهان و اعضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار، ۱۳۷۳/۱۰/۱۵.

^۲ مصباح یزدی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، ص ۱۸۴-۱۸۵.

علمی نخواهد بود. مرجع مفسر شناخت آرمان‌های انقلاب اسلامی نیز بنیانگذار آن، یعنی حضرت امام خمینی و شاگرد و خلف صالح او، امام خامنه‌ای است که به مقتضای این نوشتار از بیانات مقام معظم رهبری بیش‌تر بهره خواهیم برد. توجه به آرمان‌های انقلاب اسلامی آن‌قدر اهمیت دارد که رهبر معظم انقلاب، آن را یکی از شاخصه‌های انقلابی‌گری بر شمرده و فرمودند: «شاخص دوم، هدف‌گیری آرمان‌های انقلاب و همّت بلند برای رسیدن به آن‌ها که آرمان‌های انقلاب و اهداف بلند انقلاب را در نظر بگیریم و همّت برای رسیدن به آن‌ها داشته باشیم.»^۱ پر واضح است که تا آرمان‌های انقلاب شناخته نشود، همتی برای رسیدن به آن وجود نخواهد داشت. بحث آرمان‌خواهی کارکردهای دیگری نظیر شوق‌افزایی و در نتیجه تسریع حرکت انقلاب اسلامی به سمت اهداف نیز دارد؛ کما این‌که رهبر انقلاب فرمودند: «آنچه که موجب شوق به پیشرفت و حرکت در ملت‌ها می‌شود، آرمان‌ها هستند.»^۲

به دلیل اهمیت شناخت آرمان‌های انقلاب اسلامی برای نقد و فهم میزان صحت حرکت جمهوری اسلامی، مقام معظم رهبری در دیدارهای مختلف و به ویژه با جوانان، برخی از مصادیق اهداف انقلاب اسلامی را بیان کردند؛ ایشان در جمع تشکل‌های انقلابی، ضمن آن‌که اعضای این تشکل‌ها را به توجه دائمی به آرمان‌ها دعوت و به مواردی از آرمان‌های انقلاب اسلامی اشاره کردند و رسیدن به جامعه عادل، جامعه آزاد، جامعه پیشرفته، جامعه مؤمن، جامعه متعبد، جامعه مرفّه، جامعه متحد، جامعه قوی و مستحکم و جامعه مستقل را از این موارد برشمرند.^۳ در بیانی دیگر ایشان حاکمیت اسلام و موارد دیگری را مورد توجه قرار می‌دهند و آن را از هدف‌های درجه اول انقلاب می‌دانند و البته ریز اهدافی همچون آزادی، عدالت اجتماعی، رفاه عمومی، ریشه‌کنی فقر و جهل، مقاومت در برابر سیل بنیان‌کن فساد اخلاقی فرهنگ غرب را نیز در همین جهت بر می‌شمارند.^۴ در برخی از مقاطع زمانی نیز ایشان عناوین «کلی‌تر»ی را به عنوان هدف آرمان انقلاب اسلامی معرفی می‌فرمایند. به عنوان نمونه ایشان فرمودند: «آرمان نظام جمهوری اسلامی را می‌شود در جمله کوتاه ایجاد تمدن اسلامی خلاصه کرد»^۵ و

۱. بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۳۹۵/۳/۱۴.

۲. دیدار برگزارندگان جشنواره مالک اشتر با فرمانده کل قوا، ۱۳۹۶/۹/۱۲.

۳. بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۶/۳/۱۷.

۴. بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۵/۳/۶.

۵. همان، ۱۳۹۲/۶/۱۴.

یا تعبیر «حیات طیبه» را به عنوان آرمان انقلاب معرفی کردند: «آرمان را ما اگر بخواهیم در یک کلمه بگوییم و یک تعبیر قرآنی برایش بیاوریم، حیات طیبه است.»^۱

علاوه بر همه این موارد، مقام معظم رهبری در سال‌های متمادی به «مهدویت» به عنوان آرمانی کلان دیگری پرداخته و آن را نه تنها موتور و پشتوانه انقلاب اسلامی، بلکه غایت و آرمان انقلاب اسلامی دانسته و بیان کردند: «ما امروز در انقلاب خودمان، حرکت‌ها و روش‌هایی داریم. این روش‌ها باید به کدام سمت حرکت کند؟ این نکته بسیار شایان توجه است... غایت، جامعه آرمانی مهدوی است.»^۲ ایشان به شدت معتقد هستند که ملت انقلابی ایران باید با حرکت منظم خود در تداوم انقلاب اسلامی، به فرج جهانی انسانیت و به سوی ظهور مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه که تمام عالم را خواهد گرفت هم خود نزدیک شده و هم دیگر انسان‌ها را نزدیک کنند.^۳ حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، به صراحت آینده انقلاب اسلامی را به ظهور امام زمان این چنین گره زدند: «انقلاب، پرچم عزت این ملت است و ملت این پرچم را در دست استوار خود محکم نگه خواهد داشت و به فضل پروردگار تسلیم امام زمان عجل الله تعالی فرجه خواهد کرد.»^۴

در بخش‌های دیگری از سخنان مقام معظم رهبری نیز می‌توان به صورت التزامی، همین نکته را نتیجه گرفت؛ آن‌جا که ایشان استقرار عدالت را در گستره عالم هدف انقلاب اسلامی می‌دانند و در برداشت خود از مبارزات ملت، انگیزه آن‌ها را چه قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و چه پس از آن، این می‌دانند که حرکت همگی به سوی آرمان بشریت، یعنی «عدالت فراگیر» بوده است.^۵ بدیهی است از آن‌جا که چنین آرمانی به وسیله حکومت مهدوی محقق می‌شود، باز می‌توان آرمان انقلاب اسلامی را مهدویت دانست.

نظم‌بخشی آرمان‌های جمهوری اسلامی بر محور کلان‌آرمان مهدوی

اگر بخواهیم در مورد آرمان‌های انقلابی در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به جمع‌بندی منطقی برسیم، باید هدف غایی و آرمان نهایی انقلاب اسلامی را «مهدویت» و «ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه» دانست، اما رخداد ظهور در منظومه فکری مقام معظم رهبری نیازمند آمادگی‌ها و زمینه‌سازی‌هایی است که برای رغبت عمومی به حکومت مهدوی - که یکی از زمینه‌های ظهور

^۱ بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۱۳۹۴/۶/۲۵.

^۲ خامنه‌ای (امام)، در مکتب جمعه، ج ۲، ص ۲۰۲-۲۰۳.

^۳ همان، ج ۳، ص ۲۵۱.

^۴ بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۸۱/۱۱/۲۸.

^۵ بیانات در دیدار میهمانان خارجی دهه‌ی فجر و قشرهای مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۷۱/۱۱/۱۸.

است- و نیز تحقق دعای: «إِنَّا نَرْغَبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ»^۱ می‌باشد، باید تلاش‌هایی را در سطح جامعه انجام داد و طبعاً تشکیل حکومت برای حاکمیت اسلام در جهت همین نگاه است؛ اما کار به این‌جا تمام نمی‌شود و تشکیل حکومت، تنها قدرت و پشتوانه‌ای برای کارها و الگوسازی‌های بعدی است. از این رو ایشان معتقدند ایجاد تمدن جدید اسلامی و تحقق حیات طیبه را به عنوان یک هدفی کلان در جمهوری اسلامی باید نگاه کرد. پس از این چپش و نظم منطقی، سایر موضوعات در بیانات ایشان در باب اهداف جمهوری اسلامی، نظیر، عدالت، معنویت، اقتصاد و رفاه دیده می‌شود که همگی در همین قالب قابل ارزیابی است.

الزامات فرهنگی اعتقاد به کلان‌آرمان بودن مهدویت در جمهوری اسلامی

نباید به صرف معرفی مهدویت و انقلاب امام زمان عجل الله تعالی فرجه به عنوان کلان‌آرمان انقلاب اسلامی بسنده کرد، بلکه این شناخت، مسئولیت‌ها و لوازمی را با خود خواهد داشت که به مهم‌ترین آن‌ها در سخنان حضرت آیت‌الله خامنه‌ای اشاره می‌شود:

۱. آرمان مهدویت، کانون توجه مستمر همگان

توجه دائمی به کلان‌آرمان مهدویت و عدم فراموشی آن در مسیر تلاش برای اهداف دیگر انقلاب از بایسته‌های فرهنگی و غیر فرهنگی است که توده مردم و مسئولان نظام اسلامی باید آن را مورد نظر قرار دهند و این همان نکته مهمی است که امام خمینی بنیان‌گذار انقلاب اسلامی نیز به آن توجه داشته و دیگران را متوجه آن کردند:

مسئولان ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست. انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت- ارواحنا فداه- است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهد و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد. مسائل اقتصادی و مادی اگر لحظه‌ای مسئولین را از وظیفه‌ای که بر عهده دارند، منصرف کند؛ خطری بزرگ و خیانتی سهمگین را به دنبال دارد. باید دولت جمهوری اسلامی تمامی سعی و توان خود را در اداره هر چه بهتر مردم بنماید؛ ولی این بدان معنا نیست که آن‌ها را از اهداف عظیم انقلاب که ایجاد حکومت جهانی اسلام است، منصرف کند.^۲

۱. طوسی، مصباح‌المتجهد، ج ۲، ص ۵۸۱.

۲. خمینی (امام)، صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۳۲۷.

عبارات متعددی در سخنان رهبر معظم انقلاب نیز وجود دارد که ایشان همگان را به این امر مهم متذکر شدند. ایشان مسئله «انتظار» را از کلیدواژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماعی امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام می‌دانند.^۱ رهبر انقلاب در بین شاخص‌هایی که در بیست و هفتمین سالگرد ارتحال امام خمینی کردند، شاخص دوم را در این دانستند که ملت از رسیدن به آن اهداف بلند و آرمان‌های بلند هرگز منصرف نشده و در مقابل فشارها تسلیم نگردند، چرا که نتیجه رضایت به وضعیت موجود برگشت به عقب خواهد بود.^۲

مقام معظم رهبری علاوه بر آن که در جلسات عمومی، همگان را به مهدویت و زمینه‌سازی ظهور به عنوان آرمان بزرگ توجه داده‌اند؛ در نشست‌هایی که با مسئولان کشور داشته‌اند، بدون تصریح به مقوله مهدویت، تمرکز بر آرمان جمهوری اسلامی را اولین وظیفه مجموعه مسئولان دانستند که باید در همه تصمیم‌گیری‌ها و همه اقدام‌ها در نظر گرفت. اگر این تأکید را در کنار دیدگاه‌های دیگر ایشان قرار دهیم، در این صورت، بررسی منظومه فکری مقام معظم رهبری این نکته را ثابت می‌کند که رمز و معیار پیشرفت در جمهوری اسلامی، «آرمان مهدویت» است و لزوم اهتمام مدیران نظام به آرمان‌های انقلاب در بیانات مختلف ایشان را باید در همین سمت و سو مورد تفسیر قرار داد با آن‌جا که به روشنی فرمودند:

اهتمام جدی به آرمان‌های دینی و الهی و تعهد انقلابی لازمه پیشرفت واقعی کشور است و این موضوع باید در همه عرصه‌های کشور، اعم از اقتصاد، سیاست، کار علمی، اداره کشور و گزینش مدیران مورد توجه ویژه قرار گیرد.^۳

۲. جهاد فرهنگی برای آرمان ظهور

بر اساس آموزه‌های دینی، آرمان مهدویت نباید در حد حرف و شعار باقی بماند، بلکه باید آن را در متن فعالیت‌ها و رفتارها به جریان انداخت و طبعاً این مهم نیازمند فعالیت‌های فرهنگی به صورت جهادی است. این خود نکته مهمی است که مقام معظم رهبری به آن توجه می‌دهند: هرچند اعتقاد به حضرت مهدی ارواحنا فداه یک آرمان والاست و در آن هیچ شکی نیست؛ اما نباید مسئله را فقط به جنبه آرمانی آن ختم کرد، یعنی به عنوان

۱. ملایی، ما منتظریم، ص ۱۵۹.

۲. بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی ۱۳۹۵/۳/۱۴.

۳. دیدار نخبگان و دانشجویان بسیجی مدال‌آور دانشگاه شریف با رهبر انقلاب ۱۳۹۵/۱۰/۱۳.

یک آرزو در دل، یا حداکثر در زبان، یا به صورت جشن. نه، این آرمانی است که باید به دنبال آن، عمل بیاید.^۱

بررسی مفهوم‌شناسانه انتظار حکومت مهدوی نیز نشان دهنده آن است که پیشوایان دین، انتظار را نه تنها شوق درونی که آن را از جنس عمل دانسته و فرمودند: «أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي أَنْتِظَارُ الْفَرَجِ»^۲ در همین جهت اقدام عملی در مسیر آرمان مهدویت را آمادگی و زمینه‌سازی ظهور باید معنا کرد و این همان نکته‌ای است که امام خامنه‌ای در بیانات مهدوی خود به صراحت این نکته را به مسئولان و مردم گوشزد کرده و فرمودند:

با تلاش مسئولان و با امید و پشتیبانی قشرهای مختلف مردم بایستی قدم‌به‌قدم این راه را طی کنیم و پیش برویم. این راه گرچه کوتاه‌مدت نیست؛ اما همان راهی است که بالاخره به نجات بشریت منتهی خواهد شد. همان راهی است که **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** زمینه‌های ظهور مهدی موعود **عَلَيْهِ السَّلَام** را فراهم خواهد کرد.^۳

این تصریحات معظم له درباره تلاش‌گری برای فراهم کردن زمینه‌های ظهور با خود لوازمی دارد که مهیا نمودن زمینه‌های فرهنگی از اهم آن‌ها است.

۳. حاکمیت اخلاق منتظرانه در رفتار مردم و مسئولان

آرمان مهدویت در جهت هدف انبیای الهی است که خدای متعال درباره آن‌ها می‌فرماید: (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ)؛^۴ او کسی است که رسولش را با هدایت و آیین حق فرستاد، تا آن را بر همه آیین‌ها غالب گرداند، هر چند مشرکان کراهت داشته باشند!»

اما باید دانست که اخلاق رسولان الهی یکی از ابزارهای معنوی ایشان در مسیر دستیابی به هدف الهی آن‌ها بوده است بر این اساس، جامعه‌ای که آرمان حکومت مهدوی را در افق اندیشه خود دارد، نمی‌تواند نسبت به مقوله اخلاق بی‌تفاوت باشد. امام خامنه‌ای در یکی از دیدارهای خود در این باره چنین فرمودند: «جامعه بدون برخورداری افراد از خلیقات نیکو،

۱. ملایی، ما منتظریم، ص ۳۰۹.

۲. صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۶۴۴.

۳. ملایی، ما منتظریم، ص ۱۹۸.

۴. صف: ۹.

نمی‌تواند به هدف‌های والای بعثت پیامبر دست پیدا کند.^۱ این سخن برخاسته از روح حاکم بر دین و احادیث مهدوی معصومان علیهم‌السلام است و گویای آن است که اخلاق محوری در امتداد انتظار امری اجتناب‌ناپذیر است؛ چنان که امام صادق علیه‌السلام در این زمینه فرمود:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ فَلْيَنْتَظِرْ وَ لْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ وَ مَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ وَ هُوَ مُنْتَظَرٌ فَإِنْ مَاتَ وَ قَامَ الْقَائِمُ بَعْدَهُ كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ أَدْرَكَهُ؛^۲ هر کس که بودن در شمار یاران قائم شادمانش سازد، باید به انتظار باشد و با حال انتظار به پرهیزکاری و خلق نیکو رفتار کند و اوست منتظر، پس اگر اجلس برسد و امام قائم پس از درگذشت او قیام کند، بهره او از پاداش کسی است که آن حضرت را دریافته باشد.

۴. جریان فرهنگ انتظار در سبک زندگی عموم و کارگزاران

داشتن آرمان مهدویت در عصر غیبت با انتظار محوری، ملازمه دارد و آن آرمان انتظار ویژه‌ای می‌طلبد و این انتظار به همه رفتارها در همه ارتباطات انسانی نظامی می‌بخشد که به آن «سبک زندگی منتظرانه» گویند و هدف آن زمینه‌سازی برای آرمان ظهور است. وقتی وارد مقوله سبک زندگی می‌شویم، دیگر داشتن اخلاق فردی کافی نیست، بلکه باید نگاهی کلان به اخلاق داشته و با عدم محدودیت آن به جنبه‌های فردی (همان‌طور که از متون دینی نیز قابل استنباط است) برای اخلاق اجتماعی و سیاسی نیز سهم زیادی قائل شویم. به دلیل توجه به همین نکته است که مقام معظم رهبری در سخنی قابل توجه فساد اخلاقی و اقتصادی مسئولان در فعالیت‌های سیاسی و جمع‌آوری ثروت توسط کارگزاران حکومت را فاجعه‌بار خوانده و در سخنانی مبسوط می‌فرماید:

قانون‌دان‌های قانون‌شکن، خطرناک‌تر از همه‌اند؛ کسانی که قانون را خوب بلدند، پیچ‌وخم‌ها و دالان‌های تودرتوی قانون را خوب می‌شناسند؛ اما خودشان قانون‌شکنند؛ بدون اینکه معلوم شود کارشان قانون‌شکنی است. اگر خدای نکرده چنین چیزی برای ملت ما رواج پیدا کند، یک فاجعه است. این چیزی است که با نظام اسلامی و با انتظار مهدی موعود علیه‌السلام کاملاً منافات دارد.^۳

^۱. بیانات در دیدار بسیجیان ۱۳۸۵/۱/۶.

^۲. نعمانی، الغیبه، ص ۲۰۰.

^۳. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه‌ی شعبان در مصلای تهران، ۱۳۸۱/۷/۳۰.

ایشان در ادامه همین بیانات پس از آن که همه مسئولان بلندپایه دولتی را به مبارزه با این فسادها مکلف دانسته، پاکدامنی را شرط مبارزه می‌دانند و لزوم ورود شجاعانه دستگاه قضا را در صورت کوتاهی حتمی می‌دانند. ایشان سوء استفاده از قدرت و ثروت را در کشور امام زمان علیه السلام جرم دانسته و فرمودند:

در نظام اسلامی که مظهر کامل آن، حکومت حضرت بقیه‌الله ارواحنا فداه است، فریب و حيله‌گری برای جلب آرای مردم، خودش جرم است. استفاده از قدرت برای به‌دست آوردن پول، یکی از بزرگ‌ترین جرائم است. آن‌جا یاران حضرت مهدی علیه السلام موظفند در سطوح پایین زندگی کنند. نظام اسلامی ما پرتو کوچکی از آن حقیقت درخشان است.

ایشان پس از تذکر به این که مسئولان حکومت اسلامی باید یاران امام زمان علیه السلام را الگو قرار دهند؛ جمع کردن ثروت شخصی را با استفاده از قدرتی که در اختیار دارند، به عنوان گناه معرفی کردند و همگان را از آن بر حذر داشتند.^۱

نکته مهمی که در بحث سبک زندگی وجود دارد، آن است که رهبر معظم این مقوله را به عنوان عامل جذب سایر ملت‌ها، برای توجه آن‌ها به کشور اسلامی و نیز آرمان بزرگ آن‌ها، یعنی مهدویت عنوان کردند. در این زمینه تحقق سبک زندگی در کشور امام زمانی، خود بهترین دلیل بر کارآمدی دولت اسلامی منتظر امام زمان است. ایشان در یکی از دیدارهای خود با مسئولان نظام با ایشان پس از بیان مراحل حرکت قیام در ایران به، انقلاب اسلامی. نظام اسلامی، دولت اسلامی، کشور اسلامی و در نهایت تمدن بین‌الملل اسلامی، به نکته مهمی تصریح فرمودند:

...باید به سمت اسلامی شدن، مسلمان شدن و مؤمنانه و مسلمانانه زندگی کردن برویم. باید به سمت زندگی علوی برویم. رفتن به سمت زندگی علوی معنایش این نیست که اگر آن روز ننگ می‌بستند و راه می‌رفتند، امروز هم ننگ ببندیم و راه برویم؛ نه، امروز دنیا پیشرفته است. باید روح زندگی علوی، یعنی عدالت، تقوا، پارسایی، پاکدامنی، بی‌پروایی در راه خدا و میل و شوق به مجاهدت در راه خدا را در خودمان زنده کنیم؛ باید به سمت این‌ها برویم.^۲

۱. همان.

۲. بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۸۳/۸/۶.

ایشان این کار را سبب اثبات کارآمدی جمهوری اسلامی و پاسخگو به انبوهی از شبهاتی دانستند که امروزه در این باره مطرح می‌شود.

۵. فرهنگ عدالت‌خواهی و گسترش آن در همه سطوح

مهم‌ترین شعار مهدویت را بدون تردید باید مبتنی بر کلیدواژه «عدالت» دانست تا آن‌جا که با حتی مروری اجمالی بر احادیث مهدوی، این واژه را می‌توان از پرکاربردترین واژگان دانست و لذا عبارت «...الَّذِي يَخْلُقُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَ عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا»^۱؛ به وفور در متون روایی ما یافت می‌شود. به همین دلیل، ارتکاز ذهنی عموم مردم از مهدویت و حکومت مهدوی، همین عدالت است.

با تبیین این نکته می‌توان چنین استنتاج کرد که اگر آرمان انقلاب اسلامی، مهدویت و زمینه‌سازی برای ظهور است، آن‌گاه باید فرهنگ عدالت‌خواهی در عرصه زندگی خرد و کلان فراگیر شده و عنصر عدالت در رأس تمام سیاست‌گذاری‌ها و اقدامات عملی مورد نظر قرار گیرد؛ کما این که در هندسه تفکر مهدوی امام خاتمه‌ای همین اهمیت درباره مقوله عدالت وجود دارد: هدف بزرگ پیامبران و هدف قیام ولی عصر عجل‌الله‌تعالی فرجه‌الشریف تأمین عدالت اجتماعی است. اولین ارزش در نظام ما از لحاظ عملی، باید تأمین عدالت اجتماعی باشد. این مهم باید در تمام برنامه‌ریزی‌ها و عمل‌ها و امثال آن، مورد توجه قرار گیرد.^۲

مقام معظم رهبری در این باره نکات مهم فراوانی دارند. اولین نکته آن که ایشان معیار پیشرفت در جمهوری اسلامی را عدالت دانسته و معتقد هستند که اگر از لحاظ مادی و سازندگی به سطح کشورهای پیشرفته دنیا هم برسیم؛ بدون عدالت، کافی نیست و ارزشی ندارد. این مطلب می‌رساند که در فرهنگ عمومی کشور، باید عدالت مهم‌ترین محور ارزشی قلمداد شده و پیشرفت نیز با این معیار، محک خورد. ایشان در همین جهت و در تبیین معیار ارزش پیشرفت در ایران اسلامی آن را به مقوله مهدویت گره زده و می‌فرماید: «بشریت که با عطش تمام منتظر امام زمان عجل‌الله‌تعالی فرجه‌تعالی فرجه‌الشریف است و می‌خواهد مهدی موعود عجل‌الله‌تعالی بیاید و چشم انتظار آن حضرت است؛ برای این است که او بیاید تا دنیا را از عدل و داد پر کند. این است آن پیامی که انقلاب اسلامی برای دنیا دارد و خودش هم متعهد و متکفل آن است.

^۱. صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ج ۱، ص ۲۸۵.

^۲. ملایی، ما منتظریم، ص ۲۰۴.

اصل قضیه این است که اگر ما کم داشته باشیم؛ اما عادلانه عمل کنیم، به مراتب ترجیح دارد بر اینکه زیاد داشته باشیم و غیر عادلانه عمل کنیم»^۱

نکته دوم آن که ایشان فقط به ذکر عنوان کلی عدالت بسنده نکرده و مصادیق آن را نیز بیان می‌کنند. معظم له در سخنانی ضمن اشاره به مظهر بودن عدل الهی در شخص امام زمان و اهمیت عدالت در ساخت جامعه، عدالت را به معنای عدم تبعیض در حقوق، حدود و احکام، کمک به مردم محروم و ضعیف، دانسته و سپس در تطبیق با مصادیق روز می‌فرماید:

عدالت، یعنی این‌که برنامه‌ها و حرکت کلی کشور، در جهت تأمین زندگی مستضعفان باشد. عدالت، به معنای این است که کسانی که در زیر سایه سنگین نظام طاغوتی، از حقوق خود محروم ماندند، به حقوقشان برسند. عدالت؛ یعنی این‌که عده‌ی خاصی برای خودشان حق ویژه‌ای قایل نباشند. عدالت؛ یعنی این‌که حقوق انسانی، اجتماعی و عمومی و حدود الهی، یکسان بر مردم اجرا شود.

ایشان معتقد هستند چنان‌چه جلو کسانی گرفته شود که با تکیه بر فریب و زور و یا بر اساس کارهای ناصحیح و مبتنی بر عقل‌های مادی و منحرف از معنویت، توانستند به چیزهایی دست یابند که حق آن‌ها نبوده است؛ در این صورت عدالت، تحقق پیدا کرده است.^۲

سومین نکته آن که ایشان در سخنی بسیار مهم، عدالت ورزی را معیار مشروعیت تمام مسئولان نظام، حتی خود رهبری دانسته که بدون آن، شخص از صلاحیت احراز پست در نظام اسلامی خارج می‌شود. بنا به تصریح ایشان:

فلسفه وجود من و امثال من در این‌جا - که بنده یک طلبه هستم - این است که ما بتوانیم عدالت را اجرا کنیم و لاغیر. دعایی که شما برای آمدن امام زمانتان می‌کنید که اعزّ همه خلائق عندالله و عند عباده الصّالحین است این است که می‌گوییم: «یملاالله به الارض عدلاً و قسطاً» نمی‌گویید دیناً و خلقاً. بشر تشنه عدالت و دنبال عدالت است.^۳

۱. همان، ص ۲۰۱.

۲. همان، ص ۲۰۲.

۳. همان، ص ۲۰۴.

۶. تبلیغ و نشر آموزه و آرمان مهدویت در داخل و خارج از کشور

رسالت امام مهدی رسالتی «جهانی» است. او خواهد آمد تا جهان را با حاکمیت دین بر آن، نجات داده و زمینه سعادت همه انسان‌ها فراهم شود. طبیعتاً اگر این مقوله به عنوان آرمان یک جامعه و نظام قرار بگیرد، تکالیفی در باب فعالیت‌های فرهنگی و رسانه‌ای متوجه حکومت اسلامی و همه فعالان فرهنگی خواهد کرد و آن وظیفه انتشار آموزه مهدویت به عنوان اساسی‌ترین معارف شیعی و بلکه هویت تشیع، هم در سطح کشور و هم در جهان است. امام خامنه‌ای در سخنی که برداشت التزامی از آن ما را به همین نکته می‌رساند، خطاب به همه متولیان فرهنگی، اعم از عناصر فرهنگی، رایزنان فرهنگی، مدیران آموزش و پرورش، جوانان زبده، مجموعه‌های مرتبط با مهدویت می‌فرماید:

...عقاید اسلامی‌مان، به‌خصوص عقاید شیعی، جزو پاکیزه‌ترین، منطقی‌ترین و مستحکم‌ترین عقاید است... این عقاید را بایستی اولاً، درست فهمید؛ ثانیاً، آن‌ها را با تدبّر و تأمل عمق بخشید؛ ثالثاً، آن‌ها را به‌درستی منتقل کرد... مجموعه‌های فرهنگی مرتبط با ملت‌های دیگر و شاغل در خارج کشور یا مرتبط با آن‌ها، مهم‌ترین کارشان این است که این حقایق را بتوانند با شیوه‌های مختلف در مقابل چشم و نظر خواهندگان و جویندگان قرار بدهند؛ همین قدر که آن‌ها مطلع بشوند. در همین قضیه مهدویت، آن کسانی از اهل سنت یا حتی از علمای غیر مسلمان که به عقاید شیعه در باب مهدویت توجه کردند و از آن اطلاع پیدا کردند، تصدیق کردند که بشارت‌هایی که در تورات و انجیل و ادیان دیگر هست، همه منطبق با همین مهدوبیتی است که در شیعه وجود دارد.^۱

علاوه بر آن، وظیفه مدیران و مسئولان فرهنگی آن است که نه تنها بایسته‌های ترویج مهدویت را فراهم کنند، بلکه باید از بروز هر زمینه‌ای که تقویت فرقه‌های انحرافی و یا وهن مهدویت را باعث شود، جلوگیری کنند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به همین منظور، پس از اتفاق ناگوار اسائه ادب به محضر امام زمان در سال ۱۳۷۸ اینگونه به مدیران فرهنگی کشور تذکر جدی داده و ضمن بیان انتظار خود مبنی بر این که فضای کشور از لحاظ فرهنگی نباید طوری باشد که کسانی به امام زمان گستاخی و یا غفلت کنند، با توجه به پشتوان قوی فرهنگ کشور و انبوه مراسمی که جهت ارادت به امام عصر در کشور برگزار می‌شود، می‌فرماید:

^۱. دیدار اقشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۵/۲۷.

عیبی در یک جای کار هست که در فضای فرهنگی کشور کسی یا جرأت کند یا غفلت کند که به امام زمان عجل الله تعالی فرجه و به این اعتقاد به این اهمیت، این گونه اهانت کند. من از کسانی که الآن مسئولان رسمی امور فرهنگی هستند، توقع و خواسته‌ام این است که به‌طور جدی تجدید نظر کنند و ببینند عیب کارشان کجاست؟^۱

۷. تربیت انسان‌های صالح برای انقلاب مهدوی

بر اساس مبانی محکم در بحث زمینه‌سازی برای ظهور، پدیده قیام مهدوی، تنها با معجزه و امدادهای غیبی به وقوع نخواهد پیوست، بلکه ایجاد آمادگی و فراهم کردن بسترهای قیام قائم آل محمد عجل الله تعالی فرجه از بایسته‌های حتمی جامعه و حکومتی است که آرمان ظهور وی را در سر دارد. امام صادق علیه السلام در این زمینه سخنی راهبردی داشته و فرمودند:

«لَيُعِدَّنَ أَحَدَكُمْ لِخُرُوجِ الْقَائِمِ وَلَوْ سَهْمًا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا عَلِمَ ذَلِكَ مِنْ نَبِيِّهِ رَجَوْتُ لَأَنْ يُنْسِيَ فِي عُمُرِهِ حَتَّى يُدْرِكُهُ فَيَكُونَ مِنْ أَعْوَانِهِ وَأَنْصَارِهِ»^۲ هر یک از شما باید [زمینه را] برای قیام حضرت قائم فراهم کند؛ ولو با تهیه یک تیر؛ پس هرگاه خداوند متعال نیت او را در این کار داند، امید است که عمرش را آن قدر طولانی کند که او را درک کرده و از یاران و انصار او شود.

واضح است که عنوان کردن تیر، فقط برای تعیین یک مصداق است و مقصود آن است که هر آنچه برای قیام امام زمان لازم است، باید به وسیله شیعیان حضرت مهیا شود. البته حضرت در هنگامه ظهور، با امدادهای غیبی یاری خواهد شد؛ اما بدون شک، یکی از زمینه‌های قیام امام عصر عجل الله تعالی فرجه - همانند همه انقلاب‌ها- وجود کادر و نیروی مؤمن و کارآمد است. بدیهی است که این انصار یک دفعه به وجود نمی‌آیند، بلکه باید افرادی برای این آرمان بلند تربیت شوند و این همان بایسته مهم و راهبرد اساس است که رهبر انقلاب اسلامی به آن تصریح دارند و می‌فرمایند: «...این واقعیتی است که برای یک انقلاب، انسان‌سازی از همه چیز مهم‌تر است. اگر انقلاب، انسان‌سازی نکند، هیچ کاری نکرده است.» ایشان در ادامه همت همه انبیای الهی را تربیت انسان‌های صالح برشمرده و در تشریح علت اصلی بدبختی انسان‌ها می‌فرمایند:

^۱ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۷۸/۷/۹.

^۲ نعمانی، الغیبه، ص ۳۲۰.

این بدبختی‌هایی که شما می‌بینید روی زمین را فرا گرفته است و در زیارت‌ها و آثار مربوط به ولی عصر ارواحنا لتراب مقدمه الفداء آمده است: کما ملتت ظلما و جوراً؛ زمین در تمام دوره‌های تاریخ، پُر از ظلم و جور شده است و میشود و آن بزرگوار می‌آید، همه زمین را از قسط و عدل پُر می‌کند؛ این ظلم و جور روی زمین، بر اثر چیست؟ بر اثر نبود یا کمبود انسان صالح، بر اثر سروری و خدایگانی انسان‌های ناصالح... انقلاب ما آمد، تا انسان صالح تربیت کند.^۱

۸. التزام به آرمان و اندیشه مهدوی امام خمینی در مدیریت فرهنگی کشور

یکی دیگر از الزامات فرهنگی مهمی که به واسطه اثبات مهدویت به عنوان کلان آرمان انقلاب اسلامی وجود داشته و باید به آن متعهد بود؛ توجه و پایبندی مردم و مسئولان به اندیشه‌های مهدوی امام خمینی است؛ زیرا همان گونه که در ابتدای نوشتار بیان شد، بنیانگذار انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی با نگاه به آرمان مهدویت و همین انگیزه قیام کرده و در طول حیات پربرکت خود کشور اسلامی را به صورتی مطلوب رهبری کرد. بنابراین، مراجعه به سخن و سیره ایشان که این نظام را به سوی ظهور پیش می‌برد، برای استمرار جریان انقلاب اسلامی امری حتمی است؛ کما این که ایشان بی‌توجهی به این مقوله را خیانت به انقلاب اسلامی دانسته و فرمودند:

انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچم‌داری حضرت حجت- ارواحنا فداه- است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهد و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد. مسائل اقتصادی و مادی اگر لحظه‌ای مسئولین را از وظیفه‌ای که بر عهده دارند منصرف کند، خطری بزرگ و خیانتی سهمگین را به دنبال دارد...^۲

اگر این سخنان حضرت امام معیار قرار گیرد، آن‌گاه توجه به مهدویت در همه زمینه‌ها و از جمله امور فرهنگی باید کاملاً مورد توجه باشد.

بر همین مبنا، مقام معظم رهبری در طول سال‌های رهبری انقلاب اسلامی، نه تنها خود به این امر ملتزم بودند، بلکه بارها دیگران را به مراقبت از تعالیم امام خمینی و تعهد عملی به آن امر کرده و فرمودند:

^۱ ملایی، ما منتظریم، ص ۲۰۴-۲۰۷.

^۲ خمینی(امام)، صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۳۲۷.

ملت عزیز و برادران و خواهران من در سراسر این کشور، از مراسم سالگرد این استفاده را بکنند و این بهره را ببرند و این فرصت را مغتنم بشمارند که تعالیم امام را در ذهن خود مرور کنند و به یاد آورند. هرکس در هر جا که هست - چه مسئولان کشور و متصدیان و مدیران بخش‌های اجرایی و چه نمایندگان مردم و چه مسئولان قضایی و چه آحاد ملت - این‌ها را دستورالعمل خود قرار دهد. اگر این کار شد، آن وقت قلب مقدس ولی‌عصر ارواحنا فداه، إن شاء الله از این ملت راضی خواهد شد و برکات الهی بر شما نازل خواهد گردید که خدای متعال در قرآن^۱ فرموده است: (وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ).^۲

نتیجه‌گیری

بررسی دو مفهوم «انقلاب اسلامی» و «مهدویت» در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر انقلاب اسلامی و ارتباط آن دو با یکدیگر نتایج ذیل را خواهد داشت:

۱. برای دوام و حفظ و استمرار انقلاب اسلامی ایران، نیازمند شناسایی آرمان آن هستیم؛
۲. در بیانات امام خامنه‌ای آرمان‌های زیادی برای انقلاب اسلامی شمرده شده است؛
۳. بررسی و تحلیل آرمان‌های گوناگون انقلاب اسلامی، نشان می‌دهد که این آرمان‌ها را باید در طول یکدیگر به صورت منطقی طبقه بندی کرد؛
۴. با چیدمان منطقی آرمان‌های انقلاب اسلامی از منظر رهبر معظم انقلاب، «مهدویت» و «ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه»، به عنوان کلان آرمان انقلاب اسلامی شناسایی شد؛
۵. اثبات مهدویت، به عنوان هدف عالی انقلاب اسلامی با خود دارای بایسته‌هایی است که الزامات فرهنگی از جمله آن‌ها است؛
۶. مخاطب الزامات فرهنگی آرمان مهدویت برای انقلاب اسلامی ایران، هم مردم و هم مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی هستند؛
۷. الزامات فرهنگی که از منظر امام خامنه‌ای در جهت دستیابی به آرمان مهدوی انقلاب اسلامی باید رعایت شود، عبارت است از: توجه مستمر مردم و مسئولان به آرمان مهدویت؛

^۱ اعراف: ۹۶.

^۲ بیانات در مراسم سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی، ۱۶/۳/۱۳۷۵.

جهاد فرهنگی برای آرمان ظهور؛ حاکمیت اخلاق انتظار در رفتار مردم و مسئولان؛ جریان فرهنگ انتظار در سبک زندگی همگان و به ویژه کارگزاران؛ فرهنگ عدالت‌خواهی و گسترش آن در همه سطوح؛ تبلیغ و نشر آموزه مهدویت در داخل کشور و خارج از کشور؛ تربیت انسان‌های صالح همتراز با آنچه لازمه انقلاب مهدوی است و التزام به اندیشه‌های مهدوی امام خمینی در مدیریت فرهنگی کشور.

منابع

✽ قرآن کریم

۱. ابراهیم زاده، عیسی؛ فلسفه تربیت، دانشگاه پیام نور، تهران بی تا
۲. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی بن حسین، کمال الدین و تمام النعمه، دار الکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۹۷ق.
۳. آراسته خو، محمد، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی - اجتماعی، انتشارات گسترده، تهران، ۱۳۶۹ش.
۴. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای، دسترسی KHAMENEI.IR.
۵. خامنه‌ای (امام)، در مکتب جمعه (مجموعه خطبه‌های نماز جمعه تهران آیت الله خامنه‌ای) ج ۱ - ۷: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، متن الکترونیکی (مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی قم). تهران، ۱۳۶۹ش
۶. خمینی (امام)، روح الله، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، تهران، ۱۳۷۸ ش.
۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات روزنه، تهران، ۱۳۷۳ش.
۸. طوسی، محمد بن حسن، مصباح‌المتجهد، مؤسسه فقه شیعه، بیروت، ۱۴۱۱ق.
۹. مصباح یزدی، محمدتقی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه، قم، ۱۳۹۲ش.
۱۰. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، تهران بی تا.
۱۱. ملایی، حسن، ما منتظریم (خورشید مهدویت در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای)، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام، قم، ۱۳۹۶ ش.
۱۲. نعمانی، محمد بن ابراهیم، الغیبه، مکتبه صدوق، تهران، ۱۳۹۷ق.

نقش آموزه مهدویت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

حسین علی جباری^۱

چکیده

"آموزه مهدویت" یکی از مباحث بنیادین و اساسی در اسلام است که از متن آن، کنش‌های عمیق انسانی و اسلامی استخراج می‌شود. با تحقق انقلاب اسلامی ایران که بر مکتب تشیع پایه‌ریزی شده، جای این سؤال وجود دارد که آموزه بنیادین مهدویت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دارای چه جایگاه و نقشی است. سیاست خارجی در جمهوری اسلامی ایران، دارای قواعدی است که با توجه به قوانین بین‌المللی از مبانی ناب اسلامی، به ویژه "آموزه مهدویت" بهره گرفته شده است. در این مقاله که به صورت توصیفی-تحلیلی تدوین شده است، نقش آموزه مهدویت در سیاست‌گذاری‌های خارجی و بین‌المللی مانند نفی سلطه جویی و سلطه‌پذیری و دفاع از مستضعفان و امثال این مبانی با توجه به مبانی اندیشگی آن، یعنی آیات قرآن، اندیشه رهبران و قانون اساسی، تبیین خواهد شد.

واژگان کلیدی: آیات قرآن، آموزه مهدویت، جمهوری اسلامی ایران، قانون اساسی، سیاست خارجی.

^۱ دانش‌آموخته سطح ۴ حوزه علمیه قم و دانش‌پژوه سطح ۴ مهدویت‌گرایش سیاسی - اجتماعی، ایمیل:

مقدمه

آموزه مهدویت نتیجه چیزی است که اسلام ناب بر مسلمانان به ودیعه گذاشته است. بسیاری از سیاست‌گذاری‌های زندگانی فردی و اجتماعی در عرصه‌های داخلی و خارجی در آموزه مهدویت، به عنوان چراغ راهنمای انسان‌ها گنجانده شده است. جمهوری اسلامی ایران، به عنوان پرچم‌دار و مبلغ تأسیس جامعه منتظر در ابعاد ملی، مبانی بنیادین و کنشی خود را از آموزه مهدویت استخراج کرده و در پی تحقق جامعه آرمانی خود می‌باشد. از طرفی در ابعاد بین‌المللی و سیاست خارجی، در جهت تثبیت جامعه آرمانی خود و همچنین تبیین و گسترش آموزه مهدویت دارای گزاره‌های مختلفی از بخش‌های این آموزه می‌باشد.

اما سؤال اصلی این تحقیق، آن است که آیا آموزه مهدویت به عنوان نگرشی بنیادین، در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نقش داشته و یا می‌تواند نقش داشته باشد؟ نقش آموزه مهدویت در سیاست خارجی در جمهوری اسلامی ایران در چه سطحی است؟ اندیشه رهبران جمهوری اسلامی از حیث کنشی در روابط بین‌المللی چگونه می‌باشد؟

تحقیقات فراوانی راجع به مبانی نظری، اهداف و اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی صورت گرفته است از قبیل "کتاب سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران"، اثر منوچهر محمدی و کتاب "سیاست خارجی جمهوری اسلامی در خاورمیانه" همچنین مقالات متعددی در این زمینه تدوین شده است؛ از جمله "مبانی دینی اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی" اثر عباسعلی عمید زنجانی؛ "اهداف و راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی" اثر هادی شجاعی و "مقدمه‌ای بر تحلیل سیاست خارجی" پژوهش محمود یزدان‌فام.

سیاست خارجی جمهوری اسلامی، بر مبنای اهداف عالی اسلام و وصول به جامعه آرمانی، یعنی مهدویت، تدوین و ترسیم شده است. گرچه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از حیث نظری به مبانی اسلام ناظر می‌باشد؛ تاکنون نگاه غایت‌گرایانه به سیاست خارجی با توجه به جامعه آرمانی و مهدویت مورد بررسی و تحلیل قرار نگرفته است. نگارنده با توجه به مبانی بنیادین انقلاب، به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با توجه به آموزه مهدویت نگاهی دوباره و سیستمی و غایت‌گرایانه خواهد داشت.

مفاهیم

اول: سیاست خارجی

"سیاست خارجی"، مجموعه خط مشی‌ها، تدابیر، روش‌ها و انتخاب مواضعی است که یک کشور و یا دولت در مواجهه بین‌المللی در چارچوب اهداف کلی حاکم بر نظم سیاسی اعمال

می‌کند. در واقع سیاست خارجی، بازتاب اهداف و سیاست‌های کشور و یا دولت در صحنه روابط بین کشورها و دولت‌ها و جوامع و سازمان‌های بین‌المللی، نهضت‌ها، افراد بیگانه و حوادث و اتفاقات جهانی می‌باشد.

لذا سیاست خارجی هر کشور یا هر دولت به دنبال تحصیل اهداف ملی خود در عرصه بین‌الملل از طریق روش‌ها سیاست‌گذاری‌های مختلف می‌باشد. البته برخی محققان میان سیاست خارجی و منافع ملی یک کشور تفاوتی نمی‌بینند.^۱

معمولاً اعمال سیاست خارجی را در سه سطح ملت‌ها، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی تقسیم‌بندی کرده‌اند. که بررسی هر کدام به صورت مستقل از گستره این تحقیق خارج است.

دوم: آموزه مهدویت

"آموزه" به مجموعه معارف با رویکرد جامع و سازمان‌مند در مورد یک موضوع گفته می‌شود. "مهدویت" را از حیث لغتی دو گونه می‌توان تبیین کرد: ابتدا این‌که مصدر صناعی و جعلی از ترکیب اسم یا صفتی با کلمه «یت» به دست آید که در این صورت دارای دو جزء "مهدوی" و "یت" است، همانند خاتمیت و زوجیت؛ که در این صورت، مهدویت موضوع و اسمی است که دارای خواص، آثار و مباحث مربوط به حضرت مهدی می‌باشد و یا واژه مهدویت را مضاف و مضاف‌الیه بدانیم و آن را وصفی برای موصوف محذوف نظیر المسائل و المباحث لحاظ کنیم که در این صورت، مهدویت به معنای عقاید و مسائلی که به امام زمان عجل الله تعالی فرجه منسوب و مربوط است.^۲ با توجه به معانی لغتی آموزه مهدویت در اصطلاح به مجموعه معارف منسجم و نظام‌مند در مورد امام زمان عجل الله تعالی فرجه می‌باشد.^۳

با توجه به تعریف مذکور، آموزه مهدویت از حیث شناختی مبانی، ارزش‌ها و از حیث سازمانی هنجارها و نمادهای مهدوی را در بر خواهد گرفت.

آموزه مهدویت در سیاست خارجی

قوانین "سیاست خارجی" کشورها از مبانی اندیشه‌ای آن‌ها متأثر است. در جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی بر مبنای قوانین اسلام طراحی شده است. مهدویت آموزه‌ای است که در جهت‌های گوناگون داخلی و بین‌المللی قواعدی مطابق با منابع وحیانی در خود گنجانده است. در قوانین سیاست خارجی جمهوری اسلامی، گزاره‌هایی از آموزه مهدویت برای دستگاه

۱. محمدی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ص ۲۰.

۲. عرفان، نقش باورداشت آموزه مهدویت در احیای فرهنگ و تمدن اسلامی، ص ۴۰.

۳. همان، ص ۴۱.

دیپلماسی نهاده شده که می‌تواند به عنوان چراغ راهنمایی برای اعضای دیپلماسی و تمامی نهادهای فعال در عرصه بین‌المللی عمل کند. از حیث و حیانی، برخی آیات قرآن، در عین حال که به آموزه مهدویت ناظر است، به چگونگی سیاست خارجی اشاره کرده است. از حیث قوانین اساسی جمهوری اسلامی روش‌ها و راهبردهایی برای سیاست‌گذاری‌های دستگاه دیپلماسی با توجه به آموزه مهدویت و ایصال به جامعه آرمانی نهاده شده است و در اندیشه و بیانات رهبران جمهوری اسلامی ایران، چگونگی عملکرد در سیاست خارجی، با توجه به در نظر گرفتن اهداف غایی اسلام و آموزه مهدویت به وفور دیده می‌شود که در ادامه به نقش و جایگاه آموزه مهدویت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی پرداخته خواهد شد.

اول: در آیات قرآن

آموزه مهدویت بر آیات قرآن مجید و روایات معصومان علیهم‌السلام که مبین آیات الاهی هستند، مبتنی است. از طرفی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران برگرفته از قانون اساسی است که بر پایه شرع^۱ و عرف^۲ بنا شده است. از حیث نظری، آرمان جمهوری اسلامی ایران به اجرای وظیفه و زمینه‌سازی حکومت جهانی امام زمان عجل‌الله‌تعالیه ناظر می‌باشد. لذا برای ایصال به مطلوب ناگزیر است، بینش، گرایش و منش خود را اهداف غایی اسلام که همان حکومت مهدی موعود عجل‌الله‌تعالیه می‌باشد، ترسیم سازد. در ادامه برخی از آیاتی که گویای نگرش قرآن مجید راجع به آموزه مهدویت و حکومت جهانی الاهی است، بیان خواهد شد. خروجی و مبین این آیات، آیات دیگری است که به نوعی بینش، گرایش و منشی سیاست و دیپلماسی خارجی جمهوری اسلامی ایران را معین می‌کند.

الف) آیه استخلاف و سیاست خارجی

یکی از آیاتی که گویای آینده محتوم جامعه بشری، به عنوان اصلی‌ترین گزاره آموزه مهدویت از حیث و حیانی در قرآن ذکر شده است، آیه "استخلاف" یا "وعد" می‌باشد. آیه‌ای که زندگانی و زیستن با امام زمان عجل‌الله‌تعالیه را وعده داده است. خداوند در این آیه به صالحان شایسته که در راه خدا ثابت قدم مانده و در عین حال، به واسطه اقدامات دشمنان هراسناک و در مواردی سرکوب شده‌اند، وعده حکمرانی و امنیت و آرامش داده است و می‌فرماید:

۱. شرع: مجموعه دستورات دینی برگرفته از قرآن، سنت، اجماع و عقل.

۲. عرف: مجموعه قواعد انسانی مورد تأیید شارع مقدس.